

بررسی عوامل تعیین کننده کار کودکان (مطالعه موردی شهرستان کاشان)

دکتر عبدالعلی لهسایی زاده*

حجت الله اشرفی**

چکیده

این مقاله می‌کوشد به بررسی یکی از حساس‌ترین موضوعات قرن حاضر، یعنی کار کودکان بپردازد. امروزه، انسان همواره سعی کرده، این پدیده نامیمون را که موجب محرومیت میلیون‌ها کودک از روند رشد طبیعی‌شان شده است را از میان بردارد. به رغم تلاش‌های انجام شده از سوی سازمان‌های بین‌المللی و غیردولتی به این منظور، هنوز هم تعداد زیادی از کودکان، به خصوص در کشورهای توسعه‌نیافته و در حال توسعه به جای تحصیل کار می‌کنند و این امر مانع اساسی در روند رشد و تکامل آن‌ها به شمار می‌رود. در ایران نیز به خصوص در روستاها تعداد زیادی از کودکان به کار مشغولند و گاه والدینشان تمایل بیشتری دارند تا کودکانشان به جای رفتن به مدرسه، کار کنند.

پژوهش حاضر، به منظور بررسی وضعیت و عوامل تعیین‌کننده کار کودک در شهرستان کاشان انجام پذیرفته است. یافته‌ها در این پژوهش نشان می‌دهد که مجموعه‌ای از عوامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی توأماً بر کار کودکان تأثیر می‌گذارند. کار کودکان در شهر و روستا، برخاسته از دو منشأ کاملاً جداگانه است. کار کودکان در روستاها بیشتر از ساختار اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی حاکم بر آن تأثیر می‌پذیرد.

کلید واژه

کار، کودک، کار کودک.

مقدمه

مفهوم کار کودکان^(۱)، در جهان توسعه یافته به معنای امروزی خود، از یک سو ملهم از نگرش چارلز دیکنز در قرن نوزدهم، همچنین کارخانه‌های تاریک و انقلاب صنعتی فرانسه، و از دیگر سو ملهم از کودکان خیابانی شهرهای در حال توسعه است (Grootaert & Kanbur, 1995). به‌طور کلی زمانی این مفهوم رواج بیشتری یافت که جامعه بشری به‌منظور توسعه اقتصادی، اجتماعی و... به تأسیس نهاد رسمی آموزش و پرورش اقدام کرد و در پی آن تعداد بی‌شماری از کودکان برای فراگیری علم و دانش و آمادگی جهت رفع نیازهای جدید جامعه، روانه مدارس شدند، و مدارس بخشی از جامعه‌پذیری افراد در دوران کودکی را نیز عهده‌دار شد.

امروزه، بنابر آمارهای بین‌المللی، میلیون‌ها کودک در سرتاسر جهان به خصوص در کشورهای توسعه‌نیافته و در حال توسعه به جای فراگیری علم و دانش، کودکی خود را فدای کار می‌کنند. در آسیا، آفریقا و امریکای لاتین، کودکان به‌منظور تأمین نیازهای مادی خود و خانواده و یا براساس قالب‌های فرهنگی و سنتی حاکم بر جامعه، مجبورند در سنین بسیار پایین به سختی کار کنند.

کشور ایران نیز، از این معضل در امان نمانده است. تا چند دهه پیش، کار کودکان در کنار والدینشان زمینه‌ای برای جامعه‌پذیری، اجتماعی شدن و آمادگی آن‌ها برای ورود به زندگی بزرگسالان تلقی می‌شد؛ ولی با تحولات اجتماعی موجود در چند دهه اخیر و قرار گرفتن جامعه در مسیر توسعه، کودکان به‌منظور ورود به زندگی بزرگسالی نیازمند به فراگیری علم و دانش شدند.

مبحث کار کودکان، هرچند امروزه، از مسائل و مشکلات حاد جامعه ما به‌شمار نمی‌رود، ولی عدم توجه دقیق به این حوزه می‌تواند سلامت کل جامعه را تهدید کند. گرفتار آمدن امروزی کودکان در چنبره کار، یعنی محروم شدن استعدادهای این زاد و بوم از آموزش و تحصیل، همراه با فراهم شدن زمینه انواع آسیب‌های اجتماعی (که پرداخت هزینه سنگین آن سرانجام، بر عهده

(1) Child Labour

خود جامعه خواهد بود) از موضوعات درخور توجه است.

متأسفانه آمارهای دقیق و درستی از کودکان کارگر در دسترس نیست. به دلایل متعددی مانند: محافظه‌کاری دولتی، پنهان‌کاری خانوادگی و کارفرمایان از چگونگی کار کودکان و گذشته از این‌ها، قابل مشاهده نبودن خیلی از کارهایی که کودکان انجام می‌دهند، موجب شده است تاکنون زوایای واقعی این پدیده، پنهان بماند. براساس آمارهای موجود در سازمان جهانی کار و صندوق کودکان سازمان ملل متحد، امروزه بیش از ۲۵۰ میلیون کودک در سرتاسر جهان به کار اشتغال دارند. که در این بین، آسیا با دارا بودن نیمی از این تعداد، مقام اول و آفریقا و امریکای لاتین در رده‌های بعدی قرار دارند (Fallon, 1995: 5). البته، این بدان معنا نیست که، در کشورهای توسعه‌یافته و اروپایی کودکان کارگر یافت نمی‌شوند بلکه، آمارها نشان می‌دهد که در ناپل ایتالیا تعداد پنجاه هزار کودک در سنین پایین به کار گرفته می‌شوند (سیدمیرزایی، ۱۳۷۸). در ایران نیز براساس داده‌ها و نتایج سرشماری سال ۱۳۷۵، بیش از چهار درصد جمعیت شاغل کشور یعنی حدود ششصد هزار نفر را گروه سنی ۱۴-۱۰ سال تشکیل می‌دهد. البته این در حالی است که آمار کودکان شاغل زیر ده سال محاسبه نشده است (قاسم‌زاده، ۱۳۷۸). پژوهش حاضر درصدد پاسخ به این پرسش است که: زمینه‌ها، شرایط و عواملی که در سطح خرد، کودکان را مجبور به کار می‌کند و یا به کار آن‌ها تداوم می‌بخشد چیست؟

۱- پیشینه تحقیق

از آن‌جا که مفهوم کار کودکان در جهان توسعه‌یافته، الهام‌گرفته از نگرش دیکنز دربارهٔ جامعهٔ هم‌عصر خود (در داستان الیور توئیست)^(۱) در قرن نوزدهم است، به جرأت می‌توان گفت، سال ۱۹۷۹ میلادی نقطهٔ عطف و شروع تحقیقات علمی دربارهٔ پدیدهٔ کار کودکان است؛ که از سوی سازمان ملل متحد، به جهت اهتمام و توجه بیشتر به مسائل و مشکلات کودکان، سال جهانی کودک نام‌گذاری شد. از این زمان به بعد، جوامع جهانی و پیشاپیش آن‌ها جوامع پیشرفته، به پژوهش دربارهٔ مسائل و مشکلات کودکان به‌خصوص مقولهٔ اشتغال به کار پرداختند.

به‌رغم تلاش‌ها و کوشش‌های متعدد انجام شده در سطح دنیا به منظور شناسایی زمینه، شرایط و علل بروز این پدیده، متأسفانه جامعه ما هنوز در مراحل آغازین این مسیر طولانی است و گذشته از عنایت معدودی از محققان به این مهم، توجه به این مسئله از حد گزارش‌های روزنامه‌نگاری فراتر نرفته است.

پژوهش‌های موجود درباره کار کودکان را می‌توان در سطح بسیار وسیع به دو دسته داخلی و خارجی تقسیم کرد.

الف) تحقیقات داخلی

● پژوهش «نقش اقتصادی کودکان در جامعه روستایی ایران» که به بررسی عوامل مؤثر بر میزان باروری می‌پردازد، ویژگی‌های رفتاری کار کودکان را نیز از جهاتی ارزیابی کرده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که براساس متغیرهای اقتصادی، اجتماعی و جمعیتی، نوع و میزان کار کودک متفاوت است و با توجه به سن و جنس فرق می‌کند، همچنین رابطه مستقیمی بین وضعیت اقتصادی خانوار و میزان کار کودک وجود دارد. بر این اساس دسترسی به زمین کشاورزی موجب افزایش، و کاربرد تکنولوژی موجب کاهش اشتغال کودکان می‌شود (آقاجانیان، ۱۳۶۰).

● پژوهش «بررسی اشتغال به کار کودکان و نوجوانان زیر سن کار در ایران» با استفاده از داده‌های سرشماری انجام شده است. براساس یافته‌های این پژوهش، تنوع فعالیت‌های نوجوانان و کودکان در مناطق شهری و روستایی به ابعاد فرهنگی، اجتماعی و موقعیت زمانی و مکانی وابسته است. همچنین میزان کار کودک در دهه ۱۳۶۰ نسبت به دهه قبل از آن کاهش یافته است (کامگار، ۱۳۷۲، ۳۱۲-۲۸۵).

● مقاله «کودکان آسیب‌پذیر شهری» به بررسی جنبه‌های گوناگون آسیب‌شناختی کودکان در محیط شهر از جمله کار کودکان می‌پردازد. این مقاله کار کودک را حاصل شرایط اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی دانسته و سه عامل را در ظهور این پدیده دخیل می‌داند: نخست) نرخ بالای بیکاری در جمعیت میان‌سالان؛ دوم) نظام نارسا و تبعیض‌آمیز برای اقشار فقیر؛ سوم) ضعف قوانین کار یا سستی در اجرای آن در صورت وجود (سیدمیرزایی، ۱۳۷۸، ۱۹-۱).

● پژوهش «تحلیلی بر روند کار کودک در ایران» با بهره‌گیری از داده‌های سرشماری انجام گرفته است. یافته‌های این پژوهش بیانگر آن است که مهم‌ترین عامل تأثیرگذار بر تفاوت‌های منطقه‌ای میزان اشتغال کودکان در ایران، سطح اشتغال افراد بزرگسال است. به عبارت دیگر با افزایش سطح اشتغال بزرگسالان، نیاز به اشتغال کودکان از میان می‌رود (عبدی، ۱۳۷۸، ۱۸-۱۶).

● پژوهش «دست‌های کوچک و چالاک» بیان می‌دارد که دختران در مناطق روستایی بیشتر در معرض ترک تحصیل قرار دارند، علت این امر فعالیت و اشتغال آن‌ها در بخش قالی‌بافی است (مدنی، ۱۳۷۸، ۲۰-۱۸).

ب) تحقیقات خارجی

● پژوهش «فعالیت اقتصادی کودکان پرو در مناطق شهری و روستایی» نشان می‌دهد که، مؤثرترین عامل کار کودکان در سنین پایین‌تر، زمینه اجتماعی است. حال آن‌که کار کودکان در سنین بالاتر با توجه به ویژگی‌های فردی به‌ویژه سن و تحصیل متفاوت است. همچنین است، نوع کار کودک در روستا و شهر، براساس یافته‌های این پژوهش، نوع سرپرستی خانوار اثر قوی‌تری از بُعد خانوار بر اشتغال کودکان داشته است (Tienda, 1979, 370-391).

● پژوهش «بچه‌ها و نوجوانان: کار، فقر و گرسنگی در برزیل» نشان می‌دهد که مهم‌ترین عامل کار کودکان فقر و درآمد ناکافی خانوار و فقدان امکاناتی که کوچک‌توها برای زندگی در جامعه به آن نیاز دارند، است. همچنین نگرش‌های حاکم بر جامعه نیز بر کار کودک تأثیر دارد (Machado, 1982, 526-527).

● پژوهش «کار کودکان در صنایع با مقیاس کوچک در پنانگ اندونزی» این پدیده را محصول شرایط اقتصادی و اجتماعی جهان سوم می‌داند. براین اساس، در سازمان اجتماعی که افراد آن به منظور امرار معاش و بقای گروه، فعالیت می‌کنند، کار کودکان نیز بخشی از جامعه‌پذیری و نیاز به بازتولید نیروی کار در آینده و همچنین مرتفع شدن نیازهای اقتصادی آنان است. با این وجود عامل اصلی در کار کودکان فقر است (Ah-Eng, 1982, 565-586).

● پژوهش «کار کودک در هند: صنعت فرش و ارنازی» علت اصلی این پدیده را فقر و ضعف

اقتصادی خانوار می‌داند. بر این اساس، کار کودک بسته به شرایط اقتصادی، اجتماعی و منطقه جغرافیایی متفاوت است (کان برگی، ۱۹۸۸، ۱۸۱-۱۴۸).

● پژوهش «کار کودکان در آفریقا» نشان می‌دهد بحران بیکاری، والدین را به این نتیجه رسانده است که آموزش و پرورش صرفاً مسیری برای کسب دیپلم است و شیوه مناسبی برای تضمین شغل در آینده نیست بلکه بقا در محیط اقتصادی منوط به کار در بخش غیررسمی است (Bonnet, 1993, 371-389).

با توجه به پژوهش‌های برشمرده می‌توان گفت متأسفانه در بخش داخلی، تحقیق جامعی بر کار کودک وجود ندارد و صرفاً پژوهش‌های موجود بر اساس داده‌های سرشماری بوده و در آن کودکان پایین‌تر از ده سال محاسبه نشده است. همچنین یافته‌های پژوهشی به علت ناقص بودن داده‌های سرشماری، نمی‌تواند واقعیت درست این پدیده را بنمایاند. در بخش خارجی، هرچند تحقیقات دامنه گسترده‌تری از عوامل را دربرمی‌گیرد و به صورت عمیق‌تر به واقعیت این پدیده می‌پردازد، ولی هر یک از آن‌ها تنها می‌تواند بیانگر خصوصیات همان منطقه خاص باشد.

۲- چارچوب نظری

در باره کار کودکان، دیدگاه‌های گوناگونی بیان شده است که به علت قرار نگرفتن در چارچوب دسته‌بندی مشخصی، به نام خود نظریه پردازان تقسیم‌بندی شده است.

۲-۱- دیدگاه مندلوویچ^(۱): وی معتقد است، عوامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در ایجاد زمینه‌های کار کودکان نقش به‌سزایی دارند. علت افزایش این پدیده در کشورهای در حال توسعه، فقر و ضعف در وضعیت اقتصادی است. همچنین سنت‌های تثبیت شده در کشورهای کمتر توسعه‌یافته، یکی دیگر از این عوامل به‌شمار می‌رود. نبود آموزش رسمی و زیربنای اقتصاد قوی موجب شده تا والدین برای ممانعت از بطلالت و وقت‌گذرانی کودکانشان درصدد یافتن شغلی مناسب برای آن‌ها باشند (Mendelovich, 1979, 557-568).

۲-۲- دیدگاه ردجر^(۲) و استندینگ^(۳): ایشان با عرضه شبکه تحلیلی در کشورهای با

(1) Mendelovich

(2) Rodger

(3) Standing

درآمد پایین، عوامل تعیین‌کننده کار کودک را به دو دسته تقسیم‌بندی می‌کنند: نخست) زمینه‌های اقتصادی و اجتماعی؛ دوم) عامل رفتاری خرد.

در بحث از دسته نخست، ساختار فرآیند تولید و بازار کار را در نظر می‌گیرند و اعتقاد دارند در جوامع اولیه همه اعضای خانواده در جهت بقا و انسجام اجتماعی انجام وظیفه می‌کنند و کودکان نیز به فراخور ظرفیتشان کار می‌کنند. به عبارتی دیگر کار قسمتی از فرآیند جامعه‌پذیری در این‌گونه جوامع به‌شمار می‌رود. براساس دیدگاه ایشان، اگرچه فرآیندهای صنعتی شدن و شهرنشینی در مراحل اولیه موجب افزایش در گونه‌هایی از کار کودکان شده، در طولانی مدت از میزان کار آن‌ها کاسته است.

در بحث از دسته دوم، سخن از نقش خانواده و یا خانوار در نحوه و الگوی کار کودکان است. چراکه، بعد و ساختار خانوار در اشتغال کودکان و عدم آن، نقش تعیین‌کننده‌ای ایفا می‌کند. به‌طور کلی سه عامل در افزایش میزان فعالیت کودکان در کشورهای با درآمد پایین دخیل است: الف) شرایطی که در آن باروری کاهش یافته و نسبت بیشتری را بچه‌ها در خانوارهایی هستند که نسبت بالاتری از نوجوانان و بچه‌های بزرگ‌تر را شامل می‌شود. ب) پایگاه‌های صنعتی شغلی خانوارها بر احتمال کار کودکان در خانوارهایی است که کارگر بزرگسال اصلی در کار کشاورزی و خدماتی و به‌ویژه خوداشتغالی کار می‌کنند. ج) درآمد خانواده و همچنین تحصیلات والدین از تعیین‌کننده‌های مهم فعالیت کودکان است (Rajler & Standing, 1981, 31-47).

۲-۳- دیدگاه گروتاُرت^(۱) و کانبور^(۲): ایشان عوامل کار کودکان را از دیدگاه اقتصادی

بررسی می‌کنند و آن را به دو دسته عوامل عرضه و عوامل تقاضای کار کودک تقسیم می‌کنند: نخست) عوامل تعیین‌کننده عرضه کار کودک: ۱- اندازه خانوار و تخصیص زمان: نحوه‌ای که خانوار، وقت کودک را به کار اختصاص می‌دهد، بستگی دارد به اندازه و ساختار خانوار، امکانات تولیدی کودک و والدین وی (عمدتاً در خانه و بازار کار) و درجه جایگزینی کار بین کودک و والدین وی (عمدتاً مادر). بنابراین بعد خانوار نقش عمده‌ای در اشتغال کودکان دارد. ۲- واکنش‌های خانوار به احتمال از دست دادن شغل: دلیل عمده به کار گماردن کودکان از سوی

خانواده‌ها از یک سو افزایش درآمد خانوار، و از سوی دیگر مدیریت بهتر و احساس خطر به لحاظ از دست دادن درآمد است.

دوم) عوامل تعیین‌کننده تقاضای کار کودک: ۱- ساختار بازار کار: بازار کار سطح دستمزد را تعیین می‌کند که به نوبه خود نقش اشتغال را در درآمد خانوار تعیین می‌کند. ۲- فن‌آوری: میزان فن‌آوری بر محدودی که کودک می‌تواند جانشین افراد بالغ شود تأثیر می‌گذارد (Grootaert & Kanbur. 1995. 187-207).

۲-۴- دیدگاه السون^(۱): از دیدگاه السون، کار کودکان نه تنها به جبرهای اقتصادی وابسته است، بلکه به الگوهای اجتماعی و فرهنگی (ارتباطات قدرت بین بزرگسالان و بچه‌ها که نقش‌های کودکان را با ارزش‌های مرتبط با آن‌ها پیوند می‌دهد) نیز بستگی دارد. در حالی که، کودکی خود ساختاری اجتماعی است. نقش‌هایی که کودکان برحسب جنس برعهده می‌گیرند می‌تواند به تقسیم کار جنسی در بزرگسالی آن‌ها کمک کند. به نحوی که زنان بیشتر، فعالیت‌های خانگی را عهده‌دار می‌گردند. به عبارت دیگر، سازمان و الگوی نظام خانواده، مجموعه مرتبط‌شده‌ای از حقوق و تعهدات است که حقوق بزرگسالان بر کودکان و ساختار اجتماعی سلسله مراتب سنی را مشخص می‌سازد (Elson. 1982. 479-497).

۲-۵- دیدگاه فایف^(۲): از دیدگاه وی، کار کودکان صرفاً پاسخ به فرآیندهای اقتصادی نیست بلکه، منعکس‌کننده کارکردهای معین‌شده فرهنگی کودکان نیز به‌شمار می‌رود. بر این اساس، ارزش‌های مرتبط با فعالیت کودکان، ماهیت فرآیندهای جامعه‌پذیری را بیان می‌کند و این مجموعه عوامل اقتصادی - فرهنگی عمیقاً باهم مرتبط‌اند.

کار کودک دارای ساز و کاری است که به وسیله آن نقش‌های جنسی آموخته و ابدی می‌گردند. همچنین، پاسخ به مجموعه گسترده‌ای از انتظارات خویشاوندی است که کودک در سراسر زندگی باید به کار بندد. صرف‌نظر از این، کار کودک در بطن خانواده گسترده، روشی از جامعه‌پذیری او را که ماهیتاً استثماری است دربرمی‌گیرد.

کار کودکان، همچنین به وسیله تغییرات اقتصادی، نظیر رکود اقتصادی تأثیر می‌پذیرد. آثار

(1) Elson

(2) Fyfe

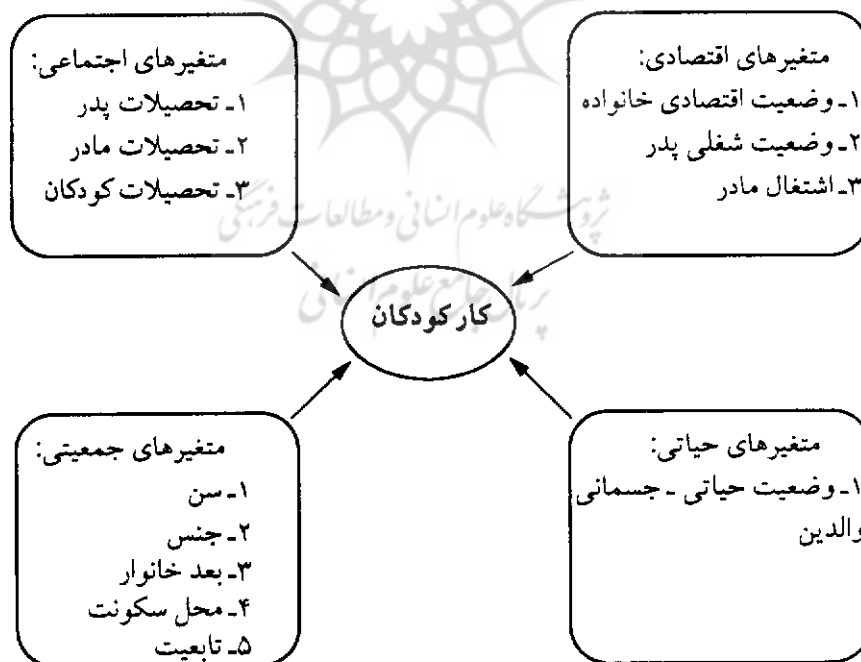
این روند، شامل فقر افزایش‌یافته، توزیع نابرابری درآمد و اشتغال بزرگسالان است که مستقیماً کودکان را متأثر می‌کند (Fyfe, 1989, 10-30).

۳- مدل نظری تحقیق

مدل نظری تحقیق با توجه به مطالعات مقدماتی در جامعه بررسی شده و ارزیابی نظریات و دیدگاه‌های مطرح شده و همچنین اولویت‌بندی عوامل به ترتیب اهمیت و با لحاظ کردن فرد به‌مثابه واحد تحلیل، به شرح زیر ارائه می‌گردد:

در طرح نظری حاضر، کار کودکان مبتنی بر عوامل اقتصادی، اجتماعی، جمعیتی و حیاتی در نظر گرفته شده است.

الگوی بررسی عوامل تعیین‌کننده کار کودکان با توجه به عوامل چهارگانه نظری

۴- فرضیه‌های تحقیق

- ۱- بین وضعیت اقتصادی خانواده و میزان کار کودکان رابطه معناداری وجود دارد.
- ۲- بین میزان تحصیلات پدر و میزان کار کودکان رابطه معناداری وجود دارد.
- ۳- بین میزان تحصیلات مادر و میزان کار کودکان رابطه معناداری وجود دارد.
- ۴- بین میزان تحصیلات خود کودکان و میزان کار آنها رابطه معناداری وجود دارد.
- ۵- بین نوع شغل پدر و کار کودک رابطه معناداری وجود دارد.
- ۶- بین اشتغال مادران و کار کودکان رابطه معناداری وجود دارد.
- ۷- بین کار کودکان و سن آنها رابطه معناداری وجود دارد.
- ۸- بین کار کودکان و جنس آنها رابطه معناداری وجود دارد.
- ۹- بین افزایش بعد خانوار و کار کودک رابطه معناداری وجود دارد.
- ۱۰- بین محل سکونت و نوع شغل کودک رابطه معناداری وجود دارد.
- ۱۱- بین وضعیت حیاتی و جسمانی والدین و میزان کار کودکان رابطه معناداری وجود دارد.
- ۱۲- بین کار کودکان و تابعیت کشوری آنها رابطه معناداری وجود دارد.

۵- روش تحقیق و جامعه آماری

روش پژوهش حاضر پیمایشی و واحد تحلیل، فرد بوده است. جامعه آماری موردنظر در این بررسی را کودکان ۶-۱۴ ساله شهرستان کاشان تشکیل داده است. البته، از آنجا که این پژوهش در سال ۱۳۷۹ ه. ش، یعنی چهار سال بعد از زمان سرشماری صورت گرفته، جمعیت بین سنین ۱۰-۲۰ ساله دفاتر سرشماری با لحاظ چهار سال تأخیر، جمعیت ۶-۱۴ ساله زمان انجام این پژوهش منظور شده است. با استفاده از فرمول کوکران ۳۸۲ نفر به مثابه حجم نمونه انتخاب شده، که برای اطمینان بیشتر تعداد ۴۱۰ پرسشنامه توزیع و در نهایت ۳۹۳ پرسشنامه بازگردانیده شده است.

پرسشنامه‌ها حاوی مشخصات فردی، خانواده، شغل و والدین بوده و به گونه‌ای طرح شده است که کودکان بتوانند با توجه به مقتضیات سنی، به راحتی پاس‌خگویی پرسش‌ها باشند. همچنین، در زمان مصاحبه از پرسشگران خواسته شد تا براساس مقتضای سنی کودکان، پرسش

را بسیار ساده بیان نمایند. همچنین در طرح پرسش و شنیدن جواب، نهایت دقت و حوصله به کار رفته است.

به دلیل ماهیت دو شقی بودن متغیر وابسته، علاوه بر توصیف داده‌ها، برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از آماره رگرسیون لجستیک استفاده شده که در ذیل به اختصار، منطبق استفاده از این آماره توضیح داده می‌شود.

- منطق رگرسیون لجستیک

زمانی که متغیر وابسته در سطح اسمی دو شقی باشد نمی‌توان از روش رگرسیون خطی استفاده کرد. در این مواقع برای تحلیل داده‌ها از آماره‌های دیگری از جمله رگرسیون لجستیک استفاده می‌شود.

در برخی از موارد رگرسیون، متغیر پاسخ، بیشتر به صورت موفقیت یا شکست است. در این موارد، الگوی خطی نرمال مطمئناً مناسب نیست زیرا خطاهای نرمال، متناظر با پاسخ صفر یا یک نیستند. روش مطمئنی که در این وضعیت می‌توان استفاده کرد همان رگرسیون لجستیک است (وایزبرگ، ۱۳۷۴، ۳۵۴).

به دلیل ماهیت متغیر وابسته در این تحقیق، که بیانگر دو گروه کودکان شاغل و غیرشاغل است از آمار رگرسیون لجستیک استفاده شده است. هر یک از دو گروه مذکور، مقادیر صفر و یک گرفته‌اند. در این حالت هر فرد، یا در زمره گروه شاغلان و یا غیرشاغلان قرار می‌گیرد و یکی از این دو حالت را می‌تواند اختیار کند.

چندین شاخص در رگرسیون لجستیک وجود دارد که درست‌نمایی، برازش و اعتبار مدل را ارزیابی نموده و نشان می‌دهند. این شاخص‌ها عبارتند از:

(۱) ۲ - لگاریتم تشابه^(۱): این شاخص برازش مدل را می‌آزماید که هرچه این مقدار کوچک‌تر باشد برازش مدل بهتر است (سرمد، ۱۳۷۶، ۲۵۶). مقدار ۲ - لگاریتم تشابه، با احتساب درجه آزادی (k-1) با جدول توزیع مربع خنّی مقایسه و سطح معناداری معین می‌شود.

۲) مدل X^2 ^(۱): این شاخص مؤثر بودن متغیرهای موجود در معادله را بر متغیر وابسته می‌آزماید. X^2 حاکی از مؤثر بودن متغیرهاست (همان). و به بیانی دیگر، بهترین شاخص برای برازش این مدل همین شاخص است. چرا که هرچه سطح معناداری آن بالاتر باشد، مدل دارای متغیرهای مؤثرتری خواهد بود.

۳) نیکویی برازش^(۲): این شاخص، برازش و اعتبار مدل را در سطح بالاتری از شاخص ۲- لگاریتم تشابه ارزیابی و به دست می‌دهد.

۴) مقدار تغییر^(۳): این شاخص، معناداری تغییر در شاخص ۲- لگاریتم تشابه و مدل X^2 را پس از ورود هر متغیر جدید به معادله می‌آزماید (همان).

۵) درصد پیش‌بینی صحیح^(۴): این آماره درصد پیش‌بینی‌های صحیح براساس مدل را به شکل جدول به ما می‌دهد. اگر درصد به دست آمده بالاتر از ۵۰ باشد نشان می‌دهد که مدل لجستیک انتخابی، مشاهدات را به درستی به رده‌های موجود متغیر وابسته رده‌بندی و نسبت داده است. هرچه این درصد به صد نزدیک‌تر باشد درصد بیشتری از توزیع متغیر وابسته را نشان می‌دهد.

۶- تعریف و تصریح متغیرها

۱-۶- متغیر وابسته

۱-۱-۶- کار کودکان: متغیر وابسته کار کودکان شامل دو گروه کودکان شاغل و غیرشاغل سنین بین ۶-۱۴ سال است: گروه اول، کودکان شاغل یا کودکانی که به کار و فعالیت اقتصادی اشتغال دارند و گروه دوم، کودکان غیرشاغل یا کودکانی که به کار و فعالیت اقتصادی اشتغال ندارند.

۲-۶- متغیرهای مستقل

۱-۲-۶- سن: منظور سن تقویمی یا تعداد سال‌های کاملی است که از زمان تولد فرد گذشته باشد.
 ۲-۲-۶- جنس: پسر یا دختر بودن پاسخگو مدنظر است.
 ۳-۲-۶- محل سکونت: منظور از این متغیر، محلی است که منزل فرد در آن قرار گرفته و

(1) Model X^2

(2) Goodness of Fit

(3) Improvement

(4) Percent Correct

- زندگی می‌کند که در این جا شهری یا روستایی بودن مدنظر است.
- ۴-۲-۶- بعد خانوار: منظور تعداد اعضای هر خانواده است که در یک جا زندگی می‌کنند (البته در این پژوهش به معنای تعداد فرزندان یک خانوار در نظر آمده است).
- ۵-۲-۶- تحصیلات پدر: منظور تعداد پایه‌های تحصیلی است که پدر برای فراگیری آموزش رسمی صرف کرده است.
- ۶-۲-۶- تحصیلات مادر: منظور از آن تعداد پایه‌های تحصیلی است که مادر برای فراگیری آموزش رسمی صرف کرده است.
- ۷-۲-۶- تحصیلات کودکان: منظور از آن تعداد پایه‌های تحصیلی است که کودکان برای فراگیری آموزش رسمی صرف کرده‌اند.
- ۸-۲-۶- وضعیت شغلی پدر: منظور نوع و نام شغلی است که پدر در آن مشغول به کار است.
- ۹-۲-۶- اشتغال مادر: منظور اشتغال به کار و یا نوع شغلی است که مادر در داخل و یا خارج منزل بر عهده دارد.
- ۱۰-۲-۶- وضعیت اقتصادی: منظور وضعیت و رتبه‌ای است که خانواده فرد از لحاظ اقتصادی در جامعه دارد، و با شاخص‌های درآمد، مالکیت منزل، مالکیت اتومبیل و وسایل لوکس منزل اندازه‌گیری شده است و از طریق محاسبه قیمت‌های آن‌ها وضعیت اقتصادی سنجیده می‌شود. این متغیر در سطح مقیاس فاصله‌ای قرار دارد.
- ۱۱-۲-۶- وضعیت حیاتی و جسمانی والدین: منظور در قید حیات بودن یا نبودن، سلامتی و عدم سلامتی والدین است که در سطح مقیاس اسمی جای داده می‌شود.
- ۱۲-۲-۶- تابعیت: منظور کشوری است که فرد به آن تعلق دارد (در این جا منظور ایرانی یا افغانی بودن است).

۷- یافته‌ها و بحث

۱-۷- آمار توصیفی

- جدول شماره ۱ نشان می‌دهد، تعداد افراد بررسی شده در این پژوهش، ۳۹۳ نفر بوده است که از این تعداد ۴۸/۳ درصد کودکان شاغل و ۵۱/۷ درصد غیرشاغل بوده‌اند.

جدول ۱: توزیع فراوانی پاسخگویان براساس وضعیت اشتغال

وضعیت کاری	فراوانی	درصد
کودکان شاغل	۱۹۰	۴۸/۳
کودکان غیرشاغل	۲۰۳	۵۱/۷
جمع	۳۹۳	%۱۰۰

● جدول شماره ۲ نشان می‌دهد، از مجموع ۳۹۳ نفر، ۴۷/۳ درصد از آن‌ها کودکان شهری از شهر کاشان و ۵۲/۷ درصد بقیه کودکان روستایی از چهار روستای قاسم‌آباد، کاغذی، یزدلان و حسین‌آباد در حومه شهر کاشان‌اند که با آن‌ها مصاحبه شده است.

جدول ۲: توزیع فراوانی کودکان براساس محل سکونت

محل سکونت	فراوانی	درصد	
شهر کاشان	۱۸۶	۴۷/۳	
روستا	قاسم‌آباد	۵۱	۱۳
	کاغذی	۴۵	۱۱/۵
	یزدلان	۳۳	۸/۴
	حسین‌آباد	۷۸	۱۹/۸
جمع	۳۹۳	%۱۰۰	

● جدول شماره ۳ کودکان را براساس سن، محل سکونت و وضعیت اشتغال در دامنه سنی ۶-۱۴ سال در سه گروه سنی نشان می‌دهد. ۷/۹ درصد کودکان در گروه سنی ۶-۸ سال، ۲۸/۲ درصد در گروه سنی ۹-۱۱ سال، و ۶۳/۹ درصد در گروه سنی ۱۲-۱۴ سال قرار می‌گیرند. سایر درصدها به تفکیک گروه‌های سنی و محل سکونت در جدول شماره ۳ آمده است. در نگاه کلی مشخص می‌شود که اکثریت کودکان شاغل، بالاتر از ۱۱ سال، سن دارند و در مقابل توزیع کودکان غیرشاغل دارای پراکندگی بیشتری است.

جدول ۳: توزیع فراوانی کودکان براساس سن، محل سکونت و اشتغال

میانگین گروه سنی	۱۲-۱۴		۹-۱۱		۶-۸		گروه سنی کودکان
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۱۱/۶۴	۶۷/۴	۶۰	۲۱/۳	۱۹	۱۱/۲	۱۰	شاغل شهری
۱۳/۱۴	۹۶	۹۷	۴	۴	-	-	شاغل روستایی
۱۲/۴۴	۸۲/۶	۱۵۷	۱۲/۱	۲۳	۵/۳	۱۰	کل شاغلین
۱۱/۳۶	۵۱/۵	۵۰	۳۵/۱	۳۴	۱۳/۴	۱۳	غیرشاغل شهری
۱۱/۱۶	۴۱/۵	۴۴	۵۰/۹	۵۴	۷/۵	۸	غیرشاغل روستایی
۱۱/۲۶	۴۶/۳	۹۴	۴۳/۳	۸۸	۱۰/۳	۲۱	کل غیرشاغل
۱۱/۸	۶۳/۹	۲۵۱	۲۸/۲	۱۱۱	۷/۹	۳۱	جمع کل

● به هنگام مصاحبه در شهر کاشان، مشخص شد که تعداد زیادی از کودکان کارگر شهری تابعیت ایرانی نداشته و افغانی‌اند و جالب‌تر این‌که، این کودکان چنان با فرهنگ محلی عجین شده‌اند که به لهجه کاشانی تکلم می‌کنند و تشخیص آن‌ها از کودکان بومی به سختی امکان‌پذیر است. این کودکان بیشتر به مشاغل کاذب نظیر: شکلات‌فروشی، آدامس‌فروشی و جمع کردن پلاستیک، کارتن و نان خشک مشغول بودند که در جدول شماره ۴ آمده است. تعداد کودکان افغانی ۶۴ نفر یا ۱۶/۳ درصد کل نمونه را به خود اختصاص داده‌اند که همین تعداد، ۷۲ درصد کودکان شاغل نمونه شهری است.

جدول ۴: توزیع فراوانی جمعیت مطالعه شده براساس ملیت

تابعیت در کل نمونه	فراوانی	درصد	تابعیت در نمونه شهری	فراوانی	درصد
ایرانی	۳۲۹	۸۳/۷	بومی	۲۵	۲۸
افغانی	۶۴	۱۶/۳	افغانی	۶۴	۷۲
جمع	۳۹۳	٪۱۰۰	جمع	۸۹	٪۱۰۰

● جدول شماره ۵ بیانگر توزیع جمعیت مطالعه شده برحسب اشتغال، جنس و سکونت است. با قرار گرفتن جنس و محل سکونت و اشتغال کودکان در کنار هم، دید واقع بینانه تری از این پدیده دریافت می شود.

جدول ۵: توزیع فراوانی براساس جنس، محل سکونت و وضعیت اشتغال

دختر		پسر		جنس	کودکان
۱/۱	۱	۹۸/۹	۸۸		شاغل شهری
۵۸/۴	۵۹	۴۱/۶	۴۲		شاغل روستایی
۳۱/۶	۶۰	۶۸/۴	۱۳۰		کل شاغلین
۴۲/۳	۴۱	۵۷/۷	۵۶		غیر شاغل شهری
۴۶/۲	۴۹	۵۳/۸	۵۷		غیر شاغل روستایی
۴۴/۳	۹۰	۵۵/۷	۱۱۳		کل غیر شاغلین
%۳۸/۲	۲۵۱	%۶۱/۸	۲۴۳		جمع کل

براساس یافته های این جدول، درصد پسران شاغل بیشتر از دختران شاغل است، در حالی که درصد کل پسران شاغل بیشتر از پسران غیر شاغل است. نمونه دختران درست برعکس، یعنی درصد دختران غیر شاغل بیشتر از دختران شاغل است.

● جدول شماره ۶ بیانگر توزیع جمعیت کودکان شاغل براساس نوع شغل و محل سکونت آنان است. و فراوانی نوع شغل کودکان شاغل را در بخش شهر و روستا را در شش دسته به نمایش می گذارد.

۱) گروه شغل های ساده و پیش پا افتاده شامل: دست فروشی؛ شکلات فروشی؛ جمع کردن پلاستیک، نان خشک و کازتن.

۲) گروه شغل های شاگردی: شاگردی در مغازه و نانوايي.

- (۳) گروه شغل‌های کشاورزی: کشاورزی و دامداری.
 (۴) گروه شغل‌های صنایع دستی: قالی‌بافی و ابریشم لاکردن.
 (۵) گروه شغل‌های کارگری: کارگری ساده و کارگر بنایی.
 (۶) گروه مشاغل فنی: برق‌کشی، سیم‌کشی، جوشکاری، مکانیکی و آهنگری.
 لازم به ذکر است که مشاغل پیش‌پا افتاده و ساده نظیر: دست‌فروشی، شکلات‌فروشی، جمع‌کردن پلاستیک، نان خشک و کارتن، بیشتر مربوط به کودکان تبعه افغانستان بوده است.

جدول ۶: توزیع فراوانی کودکان شاغل براساس نوع شغل و محل سکونت

شغل	شغل‌های ساده	شاگردی	کشاورزی	صنایع دستی	کارگری ساده	شغل فنی
شاغلین شهر	۵۵	۱۰	-	۱	۴	۱۹
درصد %	۶۱/۸	۱۱/۲	-	۱/۱	۴/۵	۲۱/۳
شاغلین روستا	-	۲	۲۶	۶۱	۹	۳
درصد %	-	۲	۲۵/۷	۶۰/۴	۸/۹	۳
جمع کل	۵۵	۱۲	۲۶	۶۲	۱۳	۲۲
درصد کل	۲۸/۹	۶/۳	۷/۱۳	۳۲/۶	۶/۸	۱۱/۶

۸- آمار استنباطی

در این بخش عوامل تعیین‌کننده کار کودکان را با استفاده از رگرسیون لجستیک براساس روش حذف پس‌رونده والد^(۱) بررسی می‌کنیم. اساس این روش که به وسیله نرم‌افزار رایانه‌ای SPSS^(۲) محاسبه می‌شود، این‌گونه است که پس از وارد نمودن کلیه متغیرهای مستقل به دستگاه رگرسیون، مرحله به مرحله متغیرهای نامناسب به‌طور خودکار از معادله حذف و خارج می‌شوند و در معادله نهایی بهترین و مؤثرترین این متغیرها که می‌تواند درصد بالایی از توزیع متغیر وابسته را درست طبقه‌بندی و پیش‌بینی نماید حفظ می‌شوند و به همراه معادله نهایی، شاخص‌های برازش مدل نیز ارائه می‌گردند که اعتبار و برازش مدل انتخابی را نمایش می‌دهد.

(1) Backward (wald)

(2) Statistical Package of Social Scienc

● جدول شماره ۷ بیانگر ارزیابی معادله رگرسیون لجستیک برای کل پاسخگویان است این جدول رگرسیون لجستیک را به روش حذف پس‌رونده برای کل پاسخگویان نشان می‌دهد. از مجموع ۱۲ متغیر وارد شده به مدل، تعداد ۸ متغیر به‌مثابه مؤثرترین متغیرها در معادله نهایی حفظ شده و ۴ متغیر نیز از گردونه معادله خارج شده‌اند.

متغیرهای سن، جنس، وضعیت اقتصادی، تحصیلات مادر، تحصیلات کودکان، وضعیت حیاتی - جسمانی والدین، اشتغال مادر و محل سکونت به‌مثابه مؤثرترین متغیرها در مرحله نهایی معادله، باقی‌مانده و متغیرهای بعد خانوار، تابعیت، اشتغال پدر و تحصیلات پدر از گردونه معادله خارج شده‌اند.

جدول ۷: پیش‌بینی متغیر وابسته (کار کودکان) براساس رگرسیون لجستیک به روش حذف پس‌رونده برای کل پاسخگویان

متغیرهای مستقل	آماره والد Wald	درجه آزادی Df	سطح معناداری Sig
سن	۵۵/۶۸۰۱	۱	۰/۰۰۰۰
وضع اقتصادی	۲۷/۰۳۳۰	۱	۰/۰۰۰۰
تحصیلات مادر	۳/۶۰۳۵	۱	۰/۰۵۷۷
تحصیلات کودکان	۴۹/۵۲۴۸	۱	۰/۰۰۰۰
وضعیت حیاتی و جسمانی والدین	۴/۰۲۱۲	۱	۰/۰۴۴۹
اشتغال مادر	۱۱/۳۳۷۲	۱	۰/۰۰۰۸
محل سکونت	۲۰/۱۴۹۹	۱	۰/۰۰۰۰
جنس	۱۱/۳۳۸۹	۱	۰/۰۰۰۸

● جدول شماره ۸ شاخص‌های برازش مدل مربوط به کل پاسخگویان را ارائه می‌دهد. چنان‌که گفته شد هرچه شاخص ۲- لگاریتم تشابه دارای سطح اطمینان بالاتری باشد مدل ما برازندگی بهتری با توزیع متغیر وابسته خواهد داشت. در این جا مقدار ۲- لگاریتم تشابه، یعنی

مقدار ۱۵۵/۵۲۸ با درجه آزادی ۸ در سطح اطمینان بالای ۹۵ درصد معنادار شده است و نشان می‌دهد که مدل ما دارای برازش کامل است. همچنین گفته شد که X^2 بالا حاکی از تأثیر متغیرهای موجود در معادله است. در جدول ۸ مقدار X^2 ، ۳۶۳/۱۵۵، با درجه آزادی ۸ در سطح اطمینان بالای ۹۵ درصد معنادار شده و نشان می‌دهد که متغیرهای موجود در مدل مؤثرترین و مناسب‌ترین متغیرهای انتخاب شده‌اند.

جدول ۸: برونداد شاخص‌های مدل لجستیکی برای کل پاسخگویان

شاخص‌های برازش	مقدار X^2	درجه آزادی Df	سطح معناداری Sig
۲- لگاریتم تشابه	۱۵۵/۵۲۸	۸	۰/۰۰۰
مدل X^2	۳۶۳/۱۵۵	۸	۰/۰۰۰
نیکویی برازش	۱۸۸/۳۸۲	۸	۰/۰۰۰

چنان‌که بیان شد شاخص نیکویی برازش، اعتبار مدل را در سطح بالاتری از ۲- لگاریتم تشابه ارزیابی می‌کند، چنان‌که در جدول شماره ۸ ملاحظه می‌شود این شاخص نیز با مقدار دارای درجه آزادی ۸ در سطح اطمینان بالای ۹۵ درصد معنادار شده و نشان می‌دهد که مدل ما دارای برازندگی و اعتبار بسیار بالایی است.

جدول ۹: طبقه‌بندی متغیر وابسته (شاغل یا غیر شاغل) برای کل پاسخگویان

درصد	شاغل	غیر شاغل	پیش‌بینی شده
پیش‌بینی صحیح	۱/۰۰	۰/۰۰	مشاهده شده
۸۹/۲۷	۱۹	۱۵۸	۱ (۰) غیر شاغل
۹۱/۴۱	۱۸۱	۱۷	۲ (۱) شاغل
۹۰/۴۰	در مجموع		

● جدول شماره ۹ طبقه‌بندی مقادیر پیش‌بینی شده را براساس معادله رگرسیون با مقادیر مشاهده‌شده در داده‌ها مقایسه می‌کند و درصد پیش‌بینی صحیح را به ما می‌دهد. برحسب آمار این جدول، مدل ما توانسته ۹۰/۴۰ درصد داده‌ها را براساس متغیر وابسته درست طبقه‌بندی و پیش‌بینی نماید. به این دلیل، مدل ما می‌تواند یکی از بهترین مدل‌های دربرگیرنده متغیرهای مؤثر تلقی شود. زیرا درصد بالایی از متغیر وابسته ما را پیش‌بینی کرده است.

۹- ارزیابی مدل رگرسیون لجستیک کار کودکان به تفکیک محل سکونت

با توجه به ویژگی‌ها و ساختار جداگانه شهر و روستا که در ابعاد متعددی از یکدیگر متمایز می‌شوند لازم است به منظور تعیین تأثیر محل سکونت و ساختار اجتماعی و اقتصادی آن، هریک از عوامل کار کودکان به‌طور جداگانه بررسی شود. از این‌رو با ارایه دو مدل رگرسیون لجستیک برای شهر و روستا به ارزیابی کار کودکان در هر یک به‌طور جداگانه می‌پردازیم.

۹-۱- ارزیابی معادله رگرسیون لجستیک برای کودکان شهری

● جدول شماره ۱۰ نشان می‌دهد از ۱۱ متغیر وارد شده به مدل رگرسیون لجستیک به روش حذف پس‌رونده در مرحله نهایی تعداد ۵ متغیر به‌متابۀ مؤثرترین متغیرها بر متغیر وابسته در معادله باقی مانده‌اند و ۶ متغیر دیگر نیز حذف و خارج شده‌اند.

جدول ۱۰: پیش‌بینی متغیر وابسته (کار کودکان) براساس رگرسیون لجستیک

به روش حذف پس‌رونده برای کودکان شهری

متغیرهای مستقل	آماره والد Wald	درجه آزادی DF	سطح معناداری Sig
سن	۱۵/۵۷۷۷	۱	۰/۰۰۰۱
وضعیت اقتصادی	۱۴/۴۱۵۱	۱	۰/۰۰۰۱
تحصیلات کودکان	۱۲/۶۴۱۴	۱	۰/۰۰۰۴
وضعیت حیاتی و جسمانی والدین	۷/۱۲۳۵	۱	۰/۰۰۷۶
جنس	۰/۲۳۴۵	۱	۰/۶۲۸۲

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، متغیرهای سن، وضعیت اقتصادی، تحصیلات کودکان، وضعیت حیاتی - جسمانی والدین و جنس به‌منزله مؤثرترین متغیرها در معادله، حفظ شده‌اند و ۶ متغیر تابعیت، تحصیلات مادر، وضعیت شغلی پدر، تحصیلات پدر، اشتغال مادر و بعد خانوار نیز از مدل خارج و حذف شده‌اند.

● جدول شماره ۱۱ نشان‌دهنده برازش مدل رگرسیون لجستیک برای کودکان شهری است چنان‌که ملاحظه می‌شود شاخص ۲- لگاریتم تشابه، با مقدار ۴۰/۵۸ دارای درجه آزادی ۵ با سطح اطمینان بالای ۹۵ درصد معنادار شده که نشان می‌دهد مدل ما دارای برازش کامل و حاوی متغیرهای مناسبی برای کار کودکان در روستا است.

مطابق جدول یاد شده، آماره مدل X^2 ، با مقدار ۱۹۷/۰۲۵ دارای درجه آزادی ۵ با سطح اطمینان بالای ۹۵ درصد معنادار شده است که نشان می‌دهد متغیرهای انتخاب شده مؤثرترین متغیرهایی است که می‌توانسته انتخاب شود.

نیکویی برازش شاخص دیگری است که در این جا با مقدار ۵۶/۲۰۹ دارای درجه آزادی ۵ در سطح بالای ۹۵ درصد معنادار شده است. این شاخص در سطح بالاتری از ۲- لگاریتم تشابه، برازش مدل را ارزیابی می‌کند و نشان می‌دهد که مدل ما دارای برازندگی و اعتبار بسیار بالایی است.

جدول ۱۱: برون‌داد شاخص‌های مدل برای کودکان شهری

شاخص‌های برازش	مقدار X^2	درجه آزادی Df	سطح معناداری Sig
۲- لگاریتم تشابه	۴۰/۵۸۰	۵	۰/۰۰۰
مدل X^2	۱۹۷/۰۲۵	۵	۰/۰۰۰
نیکویی برازش	۵۶/۲۰۹	۵	۰/۰۰۰

● جدول شماره ۱۲ نشان می‌دهد که مدل به‌دست آمده می‌تواند با ۵ متغیر موجود در معادله ۹۳/۶۰ درصد توزیع مقادیر متغیر وابسته کار کودکان را درست طبقه‌بندی و پیش‌بینی نماید و مدل ما مناسب‌ترین مدلی است که به‌دست آمده است.

جدول ۱۲: طبقه‌بندی متغیر وابسته (شاغل یا غیر شاغل) برای کودکان شهری

پیش‌بینی شده	غیر شاغل ۰/۰۰	شاغل ۱/۰۰	درصد
مشاهده شده	۱	۲	پیش‌بینی صحیح
۱ (۰) غیر شاغل	۷۴	۶	۹۲/۵۰
۲ (۱) شاغل	۵	۸۷	۹۴/۵۷
در مجموع			۹۳/۶۰

به‌طور کلی از ۱۱ متغیر وارد شده به مدل رگرسیون لجستیک برای کودکان شهری، ۵ متغیر به‌مزنله مؤثرترین آن‌ها وارد معادله شده و ۶ متغیر از معادله خارج شده است که با شاخص‌های ۲- لگاریتم تشابه، مدل X^2 و نیکویی برازش آن معنادار شده است که نشان می‌دهد مدل ما با مؤثرترین متغیرها توانسته در نهایت ۹۳/۶۰ درصد توزیع متغیر وابسته را طبقه‌بندی و پیش‌بینی نماید و از این جهت دارای اعتبار بالایی است.

۹-۲- ارزیابی معادله رگرسیون لجستیک برای کودکان روستایی

● نتایج جدول شماره ۱۳ نشان می‌دهد که متغیرهای سن، تحصیلات پدر، تحصیلات مادر، تحصیلات کودکان، جنس، وضعیت شغلی پدر و اشتغال مادر به‌مثابه مؤثرترین متغیرها در مدل باقی مانده و حفظ شده‌اند و متغیرهای وضعیت اقتصادی، بعد خانوار و وضعیت حیاتی و جسمانی والدین نیز از مدل خارج شده‌اند. چنان‌که ملاحظه می‌شود فقط متغیر تحصیلات مادر در ارتباط با متغیر وابسته معنادار نشده و سایر متغیرها در سطح بالای ۹۵ درصد معنادار شده‌اند، دلیل این امر ممکن است وجود همبستگی بین تحصیلات مادر با کار کودکان باشد. همچنین شش فرضیه مدل نظری تحقیق در ارتباط با شش متغیر وارد شده به مدل، معنادار و پذیرفته شده‌اند.

● جدول شماره ۱۴ نشان‌دهنده شاخص‌های برازش مدل است. چنان‌که ملاحظه می‌شود ۲- لگاریتم تشابه، با مقدار ۸۳/۳۳۸، دارای درجه آزادی ۷ و با سطح اطمینان بالای ۹۵ درصد معنادار شده که برازش کامل مدل را نشان می‌دهد.

جدول ۱۳: پیش‌بینی متغیر وابسته (کار کودکان) براساس رگرسیون لجستیک به روش حذف پس‌رونده برای کودکان روستایی

متغیرهای مستقل	آماره والد Wald	درجه آزادی Df	سطح معناداری Sig
سن	۳۵/۱۸۳۶	۱	۰/۰۰۰۰
تحصیلات پدر	۳/۸۸۴۶	۱	۰/۰۴۸۷
تحصیلات مادر	۳/۰۵۸۰	۱	۰/۰۸۰۳
تحصیلات کودکان	۳۲/۵۸۱۴	۱	۰/۰۰۰۰
جنس	۷/۴۳۲۱	۱	۰/۰۰۶۴
وضعیت شغلی پدر	۶/۶۴۴۵	۱	۰/۰۰۹۹
اشتغال مادر	۸/۲۹۶۰	۱	۰/۰۰۴۰

جدول ۱۴: برون‌داد شاخص‌های مدل برای کودکان روستایی

شاخص‌های برازش	مقدار X^2	درجه آزادی Df	سطح معناداری Sig
۲- لگاریتم تشابه	۸۳/۳۳۸	۷	۰/۰۰۰
مدل X^2	۱۹۷/۶۸۰	۷	۰/۰۰۰
نیکویی برازش	۱۲۹/۶۶۶	۷	۰/۰۰۰

همچنین مدل X^2 با مقدار ۱۹۷/۶۸۰، دارای درجه آزادی ۷ و با سطح اطمینان بالای ۹۹ درصد معنادار شده که نشان می‌دهد مدل ما مؤثرترین متغیرها را انتخاب و در قالب معادله نهایی آورده است. همچنین آماره نیکویی برازش با مقدار ۱۲۹/۶۶۶ دارای درجه آزادی ۷ و سطح اطمینان بالای ۹۵ درصد نشان می‌دهد که اعتبار مدل ما دارای سطح بالاتری از شاخص نشان داده شده توسط ۲- لگاریتم تشابه است.

● جدول شماره ۱۵ نشان می‌دهد که مدل به‌دست آمده توانسته با انتخاب ۷ متغیر، مؤثرترین متغیرها را انتخاب کند. براساس این مدل، طبقه‌بندی متغیر وابسته (شاغل و

غیرشاغل) برای کودکان روستایی ۹۲/۶۱ درصد پیش‌بینی شده است. به گونه‌ای که می‌توان گفت، چون این پیش‌بینی به ۱۰۰ بسیار نزدیک است دارای درجه اعتبار و اهمیت بالا و گویای مدل بسیار مناسبی است.

جدول ۱۵: طبقه‌بندی متغیر وابسته (شاغل و غیرشاغل) برای کودکان روستایی

پیش‌بینی شده	غیرشاغل	شاغل	درصد
مشاهده شده	۱	۲	پیش‌بینی صحیح
۱ (۰) غیرشاغل	۸۹	۸	۹۱/۷۵
۲ (۱) شاغل	۷	۹۹	۹۳/۴۰
در مجموع			۹۲/۶۱

۱۰- مقایسه تطبیقی سه مدل به دست آمده در این پژوهش

● جدول شماره ۱۶ مقایسه تطبیقی بین نتایج به دست آمده از سه مدل رگرسیون لجستیک مربوط به کل پاسخگویان، پاسخگویان شهری و روستایی را نشان می‌دهد. متغیرهای به دست آمده در معادله نهایی در هر مدل با علامت ستاره نمایش داده شده‌اند. همچنین متغیرهایی که به‌رغم قرار گرفتن در معادله، ارتباط آن‌ها با متغیر وابسته معنادار نشده با علامت دو ستاره نمایش داده شده‌اند.

لازم به ذکر است که متغیرهای مدل نظری تحقیق که هر یک با متغیر وابسته تشکیل یک فرضیه را می‌دهد ۱۲ متغیر است، و هدف، شناسایی مؤثرترین متغیرها در مدل بوده است. به عبارت دیگر، هر مدل، آزمونی است که هر یک از فرضیه‌ها را نیز آزمون کرده، و پذیرش یا رد آن‌ها را برای ما معین ساخته است. یادآوری می‌شود که هرچند ارتباط بعضی از متغیرها با متغیر وابسته در مدل در سطح ۰/۰۵ معنادار نشده‌اند ولی به علت ارتباط قوی با متغیر وابسته در مدل حفظ شده‌اند.

از مجموع ۱۲ متغیر وارد شده به مدل برای کل پاسخگویان تعداد ۸ متغیر در مدل حفظ شده

و چهار متغیر نیز از معادله خارج شده است. این مدل نشان می‌دهد که برای کل پاسخگویان اعم از شهری و روستایی متغیرهای سن، وضعیت اقتصادی، تحصیلات مادر، تحصیلات کودکان، وضعیت حیاتی و جسمانی والدین، اشتغال مادر، محل سکونت و جنسیت به منزله مؤثرترین متغیرها بر کار کودکان انتخاب و چهار متغیر اشتغال پدر، تحصیلات پدر، تابعیت و بعد خانوار نیز از مدل خارج شده‌اند.

جدول ۱۶: مقایسه تطبیقی بین سه مدل به دست آمده در این پژوهش

ردیف	متغیرهای وارد شده	کل پاسخگویان	پاسخگویان شهری	پاسخگویان روستایی
۱	سن	*	*	*
۲	وضعیت اقتصادی	*	*	-
۳	تحصیلات مادر	**	-	**
۴	تحصیلات کودکان	*	*	*
۵	وضعیت والدین	*	*	-
۶	اشتغال مادر	*	-	*
۷	محل سکونت	*	-	-
۸	جنس	*	**	*
۹	وضعیت شغلی پدر	-	-	*
۱۰	تحصیلات پدر	-	-	*
۱۱	تابعیت	-	-	-
۱۲	بعد خانوار	-	-	-

* : علامت ستاره به منزله متغیرهایی که در قالب معادله نهایی آمده‌اند.

** : علامت دو ستاره به منزله متغیرهایی که به رغم وارد شدن به معادله، معنادار نشده‌اند.

مدل مربوط به پاسخگویان شهری نشان می‌دهد که ۵ متغیر سن، وضعیت اقتصادی، تحصیلات کودکان، وضعیت حیاتی و جسمانی والدین و جنسیت به مثابه مؤثرترین متغیرها در معادله وارد شده و بقیه متغیرها از مدل خارج شده‌اند و مدل مربوط به پاسخگویان روستایی

نشان می‌دهد که ۷ متغیر سن، تحصیلات مادر، تحصیلات کودکان، اشتغال مادر، جنسیت، وضعیت شغلی پدر و تحصیلات مادر به‌منزله مؤثرترین متغیرها به معادله وارد و متغیرهای وضعیت اقتصادی، وضعیت حیاتی و جسمانی والدین، تابعیت و بعد خانوار از معادله خارج شده‌اند.

در نگاه نخست، به‌نظر می‌رسد که در هر سه مدل، متغیرهای سن، تحصیلات کودکان و جنس بین آن‌ها مشترک است و متغیرهای بعد خانوار و تابعیت، وارد هیچ یک از مدل‌ها نشده است. مقایسه دو مدل شهری و روستایی نشان می‌دهد که صرف‌نظر از متغیرهای جنس و تحصیلات کودکان و سن که بین آن‌ها مشترک است متغیر وضعیت اقتصادی برای روستاها در مدل نیامده و تأثیر نداشته است. در روستاها به علت اشتغال مادران در قالی‌بافی، به تبع آن، اشتغال کودکان نیز در این بخش در سطح بالاتری قرار دارد ولی در شهرها که مادران کمتر شاغل بوده‌اند، ارتباطی بین اشتغال آن‌ها و کودکانشان پیدا نشده است. یعنی بیشتر مادران شهری، خانه‌دار ولی بیشتر مادران روستایی شاغل‌اند.

چنان‌که ملاحظه می‌شود متغیر وضعیت حیاتی و جسمانی والدین نیز برای شهر در معادله جای گرفته ولی برای روستا از معادله خارج شده است. والدین کودکان روستایی دارای سلامتی بالاتری نسبت به والدین کودکان شهری‌اند. به‌عبارت دیگر در روستاها وضعیت جسمی و حیاتی والدین را نمی‌توان عاملی برای کار کودکان دانست.

متغیر اشتغال پدر برای روستا در معادله جای گرفته و برای شهر از معادله خارج شده است. چرا که در روستاها که پدران به کار کشاورزی اشتغال دارند، فرزندان خود را بیشتر به این کار وامی‌دارند ولی در شهرها این مسئله کمتر اتفاق می‌افتد. اکثریت مطلق پدران کودکان روستایی، کشاورز و یا مشاغل غیرفنی دارند ولی در شهرها مشاغل پدران پراکندگی بیشتری بین شغل‌ها دارند.

همچنین متغیر تحصیلات پدران کودکان غیرشاغل روستایی در سطح بالاتری نسبت به شاغلان قرار دارد در صورتی که پراکندگی سطوح تحصیلی در شهرها در بین شاغل و غیرشاغل به هم نزدیک‌تر است. دو متغیر بعد خانوار و تابعیت اصلاً در ترکیب مدل‌ها وارد نشده‌اند.

در یک برآیند کلی، چنین می‌توان نتیجه گرفت که عوامل مؤثر بر کار کودکان در شهر و روستا به دلیل ساختار اقتصادی و اجتماعی متفاوت آن‌ها باهم تفاوت دارد. در روستاها اشتغال مادران در قالی‌بافی، دختران را نیز به این کار می‌کشاند و همچنین نوع کار کشاورزی که نیاز به تخصص ویژه‌ای ندارد موجب شده که کودکان قسمتی از آن را برعهده گیرند. مهم‌تر این‌که، اشتغال در مناطق روستایی بیشتر در درون سازمان خانواده قرار دارد در صورتی‌که در شهر، اشتغال کودکان بیرون از سازمان خانواده قرار دارد و برای دختران امکان اشتغال کمتر است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

در هر جامعه، عوامل و دلایل پدیده‌های در دست مطالعه، صرفاً آنچه که در ظاهر نمود دارد نیست بلکه، علل و عواملی در پنهان و در ورای ظاهر بر پدیده موردنظر تأثیر می‌گذارند. حال اگر محقق به جامعه در دست مطالعه خود آشنایی کامل نداشته باشد نخواهد توانست علل و عوامل پنهان آن‌ها را دریابد. پدیده کار کودکان نیز از این قاعده مستثنی نیست و در بسیاری از مناطق ریشه در ابعاد فرهنگی دارد و نمی‌توان آن را صرفاً به عامل اقتصادی تقلیل داد به‌گونه‌ای که می‌توان گفت عامل فرهنگی خود را در پشت عوامل اقتصادی و اجتماعی پنهان کرده است. با این وجود، کار کودکان در جامعه بررسی شده حاضر برخاسته از جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی و به خصوص فرهنگی است. به این شکل که در روستاها کار کودکان کمتر جنبه اقتصادی پیدا می‌کند و هنوز ریشه در قالب‌های سنتی و فرهنگی دارد. چنان‌که براساس بررسی‌های انجام شده، اصطلاح دختران دم‌بخت به دخترانی اطلاق می‌شود که حدوداً در رده سنی ۱۲ سال به بالا باشند، به بیانی مرز ورود به سن ازدواج در بین دختران روستایی پایین است و وقتی سن ازدواج پایین باشد به‌طور طبیعی کار کودکان نیز زودتر شروع خواهد شد. دیدگاه‌های تنگ‌نظرانه به آموزش و پرورش مخصوصاً تحصیلات بالاتر از مقطع ابتدایی و دیدگاه ماندن زن در خانه به دور از نگاه دیگران هم یکی از عوامل پنهان در روستاها بوده است. اگر کمی به ارتباط متغیرهای عنوان شده دقت نمایم می‌توانیم دریابیم که به‌رغم کاهش اختلافات و تبعیضات بین دختر و پسر در روستاها هنوز هم دیدگاه ترجیح جنس پسر بر دختر در خانواده‌ها بالا می‌نماید، چنان‌که خیلی از مادران عقیده دارند که چون دختر در خانه نمی‌ماند

و به خانواده دیگری تعلق پیدا می‌کند نیازی به تحصیل ندارد و باید کار کند.

چنان‌که در این پژوهش بررسی شد، کودکان افغانی درصد بالایی از کارگران خردسال را تشکیل می‌دهند و دلیل اصلی آن صرف‌نظر از ضعف اقتصادی و نگاه جامعه به ایشان به مثابه مهاجر و مهمان‌ناخوانده، ممنوعیت ثبت‌نام این کودکان در مدارس به دلیل نداشتن کارت اقامت است که خود موجب عدم تحصیل آنان شده و از این رو به انواع مشاغلی که هیچ تناسبی با شرایط سنی و روحی آن‌ها ندارد می‌پردازند.

جایگاه نظام آموزش و پرورش در بین خانواده‌های کودکان شاغل چه در شهر و چه در روستا به علت افزایش بی‌کاری تحصیل‌کرده‌ها متزلزل شده و اهمیت خود را از دست داده است و بسیاری از خانواده‌ها مایل به تحصیل کودکان خود نیستند، بحران اقتصادی نیز این مسئله را حادتر نموده است. یکی از ابعادی که در این پژوهش تأیید شده نقش والدین و تأثیر آن‌ها بر کار کودکان است که هرچه سطح سواد و آگاهی والدین بالاتر باشد، بچه‌های آن‌ها کمتر به اشتغال روی می‌آورند.

اگر بتوانیم سطوح مختلف پیشین را با یکدیگر پیوند بزنیم، خواهیم دید که کار کودکان ریشه در ساختار خرد و کلان جامعه دارد. از یک سو ضعف وضعیت اقتصادی، سطح آگاهی ایشان، وضعیت جسمانی والدین و شاخص‌های جمعیتی نظیر سن و جنس در افزایش و کاهش این امر دخالت دارد و از سوی دیگر، در سطح کلان، شرایط اقتصادی و اجتماعی جامعه نیز به آن کمک می‌کند. افزایش بیکاری در کل و به‌خصوص بیکاری تحصیل‌کرده‌ها، این باور را در میان خانواده‌ها رواج داده که آموزش، جایگاه خود را از دست داده و نوسانات اقتصادی نیز به این امر شدت بخشیده است.

در پایان پیشنهاد می‌شود به منظور پژوهش درباره کار کودکان از روش تحقیق کیفی نیز در کنار روش کمی استفاده شود. زیرا که بسیاری از جوانب این پدیده را نمی‌توان به صورت کمی سنجید. روش کیفی با رسوخ به اعماق و کنه قضایا بهتر می‌تواند نشان‌دهنده واقعت موضوع باشد. همچنین برای تحقیق در هر منطقه ابتدا باید شناخت دقیقی از ابعاد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی منطقه به دست آورد، تا با دید گسترده‌تری به پژوهش در این باره پرداخت. همچنین با توجه به منشأ جداگانه شهر و روستا، بهتر است مطالعه کار کودک به تفکیک محل سکونت صورت پذیرد.

منابع و مأخذ

الف: منابع فارسی

- آقاجانیان، اکبر (۱۳۶۰). «نقش اقتصادی کودکان در جامعه روستایی ایران». سلسله مقالات بخش برنامه‌ریزی و جامعه‌شناسی. گزارش اول. شیراز. دانشگاه شیراز.
- برگی، کان (۱۹۸۸). «کار کودکان در هند: صنعت فرش و ارنازی». تلاش برای کاهش کار کودکان. اثر بکل آمنه و جو بایدن (۱۳۷۰). ترجمه محمدرضا پورجعفری. تهران. نشر چکامه.
- سرمد، زهره و دیگران (۱۳۷۶). روش‌های تحقیق در علوم رفتاری. تهران. انتشارات آگاه.
- سیدمیرزایی، سیدمحمد (۱۳۷۸). «کودکان آسیب‌پذیر شهری». فصلنامه جمعیت. تهران. ش ۲۸-۲۷.
- شرکت آمارپردازان (۱۳۷۷). راهنمای کاربری SPSS 6.0. جلد دوم. تهران. انتشارات حامی.
- قاسم‌زاده، فاطمه (۱۳۷۸). «کودکان کار». اندیشه جامعه. ش ۷.
- عبدی، عباس (۱۳۷۸). «تحلیلی بر روند کار کودک در ایران». اندیشه جامعه. ش ۷.
- کرلینجر، فرد. ان (۱۳۷۶). مبانی پژوهش در علوم رفتاری. ترجمه حسن پاشا شریفی و جعفر نجفی‌زند. تهران. انتشارات آوای نور. ج ۱.
- کامگار، مولود (۱۳۷۲). «بررسی اشتغال به کار کودکان و نوجوانان زیر سن کار در ایران». مجموعه مقالات سمینار جمعیتی. شیراز. مرکز جمعیت‌شناسی دانشگاه شیراز.
- کیوی، ریمون؛ لوک وان کامپنهود (۱۳۷۰). روش تحقیق در علوم اجتماعی. ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر. تهران. انتشارات فرهنگ معاصر.
- مدنی، سعید (۱۳۷۸). «دست‌های کوچک و چالاک». اندیشه جامعه. ش ۷.
- مرکز آمار ایران. نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۷۵. تهران. انتشارات سازمان برنامه و بودجه.

- نوروسیس. ماریا (۱۳۷۸). کتاب آموزشی آنالیز آماری داده‌ها با SPSS 8.0. ترجمه اکبر فتوحی و فریبا اصغری. تهران. کانون نشر علوم.
- وایزبرگ. سنفورد (۱۳۷۴). رگرسیون خطی کاربردی. ترجمه حسینعلی نیرومند. مشهد. انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد.

ب : منابع لاتین

- Ah-Eng. Lai (1982). "Child Labour in the Small-Scall Industries of Penang sthe Little Work: a Study of Penang". *Development and Change*. Vol.13. No.4.
- Bonnet. Michel (1993). "Child Labour in Africa". *International Labour Review*. Vol.132. No.3.
- Elson. Diance (1982). "The Capitalist Labour Market". *Development and Change*. Vol.13. No.4.
- Ennew. Judith (1982). "Family Structur. Unemployment and Child Labour in Jamaica". *Development and Change*. Vol.13.
- Fallon. Peter and Zafiriz Tzannatto (1998). *Child Labour: Issues and Directions for the World Bank*. Washington. The World Bank.
- Fyfe. Alic (1989). *Child Labour*. Polity Press. NewYork.
- Grootaert. Christian and Ravi Kanbur (1995). "Child Labour: Economic Perspective". *International Labour Reveiw*. Vol.134. No.2.
- I.L.O. (1996). "Children at Work: How Many and Where?". *World of Work: the Magazine of the International Labour Reveiw*. No.15.
- Machado Neto. Zahid (1982). "Children and Adolescents in Brazil: Work. Poverty. Starvation". *Development and Change*. Vol.13. No.4.
- Mendelvich. Elias (1979). "Child Labour". *International Labour Review*. Vol.118. No.5.

- Myers. William (1989). "Urban Working Children: a Comparison of Four Surveys from South American". *International Labour Review*. Vol.128. No.3.

- Rodger. Gery and Guy Standing (1981). "Economic Roles of Children in Low-Come Countries". *International Labour Review*. Vol.120. No.1.

- Tienda. Marta (1979). "Economic Actitivity of Children in Peru: Labour Force Behaviour in Rural and Urban Contexts". *Rural Sociology*. Vol.44. No.2.

شروېشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی